

# РЕВОЛТ, РЕТРОСПЕКТИВА, РЕ-СТАРТ

ЗАВИЧАЈНИ ФОНДОВИ – РАЗВОЈ, ТЕМЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ  
2000–2020, ЗБОРНИК РАДОВА СА САВЕТОВАЊА,  
У ГЛАСУ БИБЛИОТЕКЕ БР. 26, 2020.

*Дејан Вукићевић*

*Народна библиотека Србије,  
Београд*

УДК: 026:908(082)(049.32)

На самом почетку, или боље речено пре било каквог почетка, покушао бих да одговорим на једноставно питање: зашто се треба бавити завичајним фондовима?

Зато што завичајни фондови прикупљају грађу која представља аутентичан материјал за проучавање историје и културне историје једне области, зато јер обезбеђују материјал за израду локалне, регионалне или националне библиографије, а управо тај материјал је истовремено својеврсна провера комплетности националног обавезног примерка и формирање комплетног музејског примерка.

Зато што су завичајни фондови едукативно-образовни и од велике користи ученичкој и студентској популацији. Брижљиво прикупљена завичајна грађа, обрађена према утврђеним стандардима, правилно похрањена и тако спремљена за коришћење представља аутентичан материјал за проучавање једног краја и остаје тековина потомству како би што лакше могло да се бави својом струком и занимањима.

Зато што завичајни фондови доприносе развоју комуникације међу људима, истицању и популарисању вредности једне локалне средине, њених посебних боја и омогућавају упознавање с њима.

Зато што су завичајне библиографије националне библиографије у малом. Нико не може боље од „завичајца“ познавати ситуацију на властитом терену, историју издаваштва, штампарства, завичајне ствараоце.

Зато што завичајни фондови развијају локалпатриотско и патриотско осећање.

Оно што су Посебни фондови у једној националној библиотеци њен најзанимљивији, највреднији, најпровокативнији и најинспиративнији део, то су завичајни фондови у једној јавној библиотеци.

Завичај је, вероватно, цивилизацијски појам настао у прадавна времена кад је човек прекинуо с номадским начином живљења, кад се везао за одређено станиште. Спорадична истраживања о завичају сежу, свакако, и у та давна времена, али на озбиљнији начин почињу тек у 18. веку етнографским налазима Руса Ломоносова. Оснивање првог завичајног фонда при једној јавној библиотеци у Енглеској, у Њукаслу 1884. године, покрет око часописа *Хајмаџ* у Немачкој крајем тог века, потом посвећивање значајне пажње завичају у Совјетском Савезу после Октобарске револуције и научна проучавања историчара „аналиста“ предуслови су за кристалисање идеје о значају проучавања завичаја и бављење њиме на конкретан, сврсисходан, научно утемељен начин. Од тада значај завичајних фондова само је растао, а данас је, може се рећи, још већи када имамо у виду тзв. феномен глобализације.

У Србији завичајни фондови су се спорадично јављали и раније, али седамдесетих година прошлог века законски се регулише обавеза општина о њиховом оснивању те тада масовније започиње рад на њиховом формирању, прикупљању и обрађивању грађе. Овој области, бар кад је у питању српско и библиотекарство нашег окружења, није посвећена примерена пажња, није одговарајуће истражена, и не постоји довољно литературе на српском језичком подручју па и шире.

Историјски преглед завичајне делатности указује да се код Срба интензивније почело бавити овим проблемом тек педесетих и шездесетих година двадесетог века. Од како је тема отворена, од идеје, дакле, преко препоруке до прописивања, а потом и законског регулисања пређен је дугачак пут. Све чешће су се на стручним и научним панелима, скуп-

вима, саветовањима и конференцијама чули гласови о овом, рекло би се, круцијалном проблему српског библиотекарства. Године 1982. коначно је донето *Методско упућство за формирање и вођење завичајних фондова у ојштинским народним библиотекама* Десанке Стаматовић које је каснило три деценије, али које је, или требало би да је, постало буквар библиотечног пословања у завичајном фонду те умногоме унапредило и олакшало рад. Иако је осамдесетих година двадесетог века, гледано процентуално, основано највише завичајних фондова, њихов број ни до данас није на задовољавајућем нивоу.

Чињеница је да завичајни фондови не добијају пажњу примерену њиховој важности од стране друштва. У Републици Србији се није имало довољно разумевања пре свега за њихово оснивање, јер ни на почетку треће деценије 21. века нису заступљени у свакој општини, а многи из претходног века су се и угасили.

Чињеница да актуелни закон који уређује библиотечку струку не познаје категорију завичајних фондова, или барем не на задовољавајући начин, не говори добро о њиховој перспективи. Рекло би се да библиотекари деле јединствен став о значају завичајних фондова па остаје на њима да га пред друштвом изнесу и одбране, а у пракси унапређују њихов рад. Заједница која не придаје довољно пажње завичајним фондовима не мисли довољно о самој себи јер завичајни фондови су, да цитирам самог себе, споне међу генерацијама, баште које уређујемо за потомке који ће убирати плодове и одржавати их надаље – Нојеви ковчези за будућност.

У новије време, ствари су кренуле боље с Библионетом, стручним скупом Заједнице матичних библиотека Србије, који је безмало на сваком састанку доносио радове везане за завичајне фондове. Број чланака у стручној периодици који се односи на ову тему у међувремену је знатно порастао. Овај 26. број *Гласа библиотеке*, односно зборник са саветовања одржаног онлајн прошле године у Чачку такође настоји да демантује лош третман завичајних фондова у српском библиотекарству.

\*

У *Уводнику* главни и одговорни уредник *Гласа библиотеке* **Богдан Трифуновић** даје информације о самом скупу, о самој идеји организовања једног оваквог скупа, о потреби да се после две деценије од организовања научног саветовања *Сћање и перспективе развоја завичајних фондова* окрене уназад и сагледа шта је у међувремену урађено, да ли су се ствари помериле, докле се стигло, каква је будућност завичајних фондова: „Саветовање је организовано у циљу размене искустава и мишљења, о протеклом периоду развоја завичајних фондова, као и о актуелним темама и перспективи завичајних фондова у библиотекама, са јасно наглашеном хронолошком димензијом периода 2000–2020. година.”

**Бојана Вукотић** је у свом раду *Завичајне шеме између два савешовања: (библиографска анализа)* веома стручно, свеобухватно и зналачки „прелетела“ последњих двадесет година литературе о завичајним фондовима на библиографски начин, у представљању одређених монографија често задирући у срж проблема, апстраховала је оно најбитније и тако заинтересованима за ову област сервирала „на готово“ пресек свега најзначајнијег што се на пољу завичајних фондова у посматраном периоду десило.

**Ивана Јаношевић** представила је Завичајни фонд обреновачке библиотеке који води у раду *Завичајни фонд обреновачке библиотеке – јединствени ресурс, више од шрезора*. Рекло би се, мала библиотека са великим Завичајним фондом. Није ми познато да у Србији постоји неки сличан пројекат као што је Дигитална колекција „Обреновац у фокусу штампе“ или бар не да је у тој мери одмакао као што је случај у Обреновцу. Такође, многе библиотеке или њихови завичајни фондови раде на аналитичкој обради чланака из монографских и серијских публикација, али у Обреновцу су у том послу поодмакли, чини се. Данас се углавном ова врста посла своди на сакупљање прес клипинга. Обреновачка библиотека успела је да створи јаку интеракцију са својим окружењем, средином у којој се налази, преко аудио-визуелног материјала који је створила, а уз помоћ локалних телевизијских станица пре свега. Све у свему, ради се о веома узорном, активном завичајном фонду.

**Олга Јечменица** је у раду *Завичајни фонд Библиотеке „Милушин Бојић“, Београд* показала како једна библиотека на достојан начин баштини сећање на српског песника, публикујући његова дела, организујући скупове њему у част. Ова веома агилна „мала“ библиотека велике општине далеко додацује, а пројекти које већ дужи низ година спроводи, као што је Дигитална колекција на пример, све су значајнији и фокусирају библиотеку као битну тачку на библиотечкој мапи Србије.

**Сања Бундало** је у раду *Завичајно одељење – носилац активности Јавне библиотеке „Бора Станковић“ у Врању* представила делатности које се пројављују пре свега кроз пројекте као што су Сачувајмо православну културну баштину – евидентирање православног културног блага Пчињског округа, Старе врањске породице, Бора Станковић са калдрме до вечности, Јован Хаџи-Васиљевић, знаменити Врањанац, Библиотека за будуће генерације, И сеоске библиотеке живе. Заиста импресиван попис пројеката које је колегиница реализовала, још један узорит завичајни фонд, рекло би се.

**Оливера Мијаиловић** бавила се издавачким проблемима у раду *Завичајно издаваштво библиотеке – питања и одговори*. Текст анализира завичајно издаваштво српских библиотека, његове циљеве и правце, као и форму и садржај, а укључује и финансијске проблеме и његову исплативост или неисплативост. У другом делу приказани су подухвати везани за

Ресавску библиотеку – *Књига усйомена о одстоуању из Србије, из Евројској рајта, Ресавска библјошека од Чшоаонице „Омладине Ресавске“ до данас (1868–1998), Сшара разіледница Свилајнца, 140 тодина Ресавске библјошеке, Фудбал у Свилајнцу, Књига у Свилајнцу, Сага о Драшкоцијима, Периодика у Свилајнцу од 1871. до 1929.* Не треба да чуди што је ауторка већег дела ових публикација доајен српског библјотекарства, професорка Десанка Стаматовић, јер је завичајни стваралац Свилајнца.

**Драгана Лазић** је још једна истакнута завичајна библјотекарка установе с јаком издавачком и библјографском традицијом. У тексту *Библјографска делашношћ Завичајној одељења Народне библјошеке Смедерево* истакнуте су несрећне околности с бомбардовањем Народне библјотеке Србије у Београду и експлозија муниције у Смедеревској тврђави јуна исте године која је уништила и зграду библјотеке. Ове две трагедије довеле су до нестанка смедеревских серијских публикација. Ауторка се осврће на проблеме које је имала у потрази за несталом периодиком, у чему су јој помогле две националне библјотеке, али и Национална и свеучилишна књижница из Загреба којој се често окрећемо у потрази за нашом несталом граћом. Тако су се, поред осталих, успешно појавиле библјографије *Смедеревска издавачко-шшамјарска делашношћ 1868–1947* и *Сшо чештрдесетш тодина смедеревске шшамје 1875–2015* које бележе и неколико недостајућих библјографских јединица у *Срјској библјографији: књиге (1868–1944)*.

**Љубица Ђоровић** је у раду *У служби јознавања кулшурно-истшоријској развјика срјске јресшонице – од „завода за улед“ до Завичајној одељења Библјошеке трага Београда* дала утемељен историјски преглед оснивања можда највећег завичајног фонда, свакако највеће српске јавне библјотеке. Представљена је документација која је пратила оснивање Одељења, те активности Марије Илић Агапове, дугогодишње управнице Библјотеке, као и избор из богатог издаваштва насталог као последица истрајног рада запослених у Одељењу, пре свега саме ауторке рада.

Рад **Борке Беуковић Ђосић** и **Драгане Нешковић** *Траћом немачкој кулшурној наслеђа у Сремској Миштровици и Срему* посебно је интересантан јер представља прожимање две нације, два културна модела, истрајавање једне националне мањине која је у претходном периоду била доминантна, тзв. Подунавских Шваба. Представљена је збирка немачких нешто старијих књига на готици која је пронађена у сремскомитровачкој Гимназији па пребачена у Библјотеку „Глигорије Возаровић“, а осим самих примерака дат је и преглед записа на некима од њих, попут овог: „Мали поклон од твог великог ‘преваранта’ Франца. Твоја писма радије читам него књиге! Зато ми пиши још.“ Још једном смо се могли уверити како бескрајно занимљиви могу бити записи и посвете на књигама. Ова збирка је каталогизована у Бисису, промовисана кроз радове и изложбе, а у фази је и дигитализације.

**Блаженка Марковић** и **Антоније Симић** аутори су занимљивог рада *Српски пчелар: илустрирани орган Српске пчеларске заједнице из Летања „Пчеларска библиотека Радован Ага Марков“* у којем су представили сасвим специфичан легат који садржи искључиво пчеларску литературу похрањену у Градској библиотеци у Новом Саду а по речима аутора јединствену на територији Србије. Радован Ага Марков није био само пасионирани пчелар и сакупљач литературе о пчеларству, већ и аутор многих чланака и уредник часописа *Пчелар*. Могли смо из текста сазнати да је прва књига из области пчеларства на српском језику она из 1810. Аврама Максимовића под једноставним насловом *Пчелар*, да су за Јована Живановића, професора пчеларства, оснивача и главног уредника часописа *Српски пчелар* говорили да је „пчела у људском облику“. Те да је у Бечу основана прва пчеларска школа, а да је у Карловачкој богословији по први пут на свету уведена Катедра за пчеларство, односно обавезан предмет у једној четворогодишњој школи и уопште у образовном систему једне земље.

**Гордана Вучковић** и **Јасмина Марковић** су написале ванредно занимљив чланак о проблемима с локалним издавачима и лажним ауторствима под насловом *Завичајне збирке – њолазишћа и њушокази*. Оне су, наиме, приметиле да се под истим именом налазе веома различите врсте ауторстава. Извесни Александар Јовановић равноправно преводи с енглеског, немачког, француског, руског, а Игор Деспотовић је аутор бајки, кувара, речника грчког, мађарског, руског, италијанског језика, као и књига *Че Гевара симбол револуције, Антички јунаци, Орезивање воћа, Штићна жлезда*, па чак и *Менопауза*. Каква ренесансна појава, рекло би се, да није у питању случај издавачког пиратства. Све примере ауторке су проблематизовале у смислу израде Конор базе података, а на самом крају су дале неке предлоге решења проблема, од којих је један да се завичајни библиотекари активно укључе као редактори Конор базе, са својим великим искуством у разрешавању оваквих проблема, користећи искуство рада на терену.

**Оливера Недељковић** је неко ко ми је пружио највише читалачког задовољства кад су у питању текстови из наше библиотекарске струке. У одличном тексту *Локални обавезни примерак – залај за будућност* осврће се на горући проблем наше струке, његову историју, тренутно стање које је знатно побољшано доношењем *Закона о обавезном примерку* и његову перспективу. Поред тога, Оливера је укратко представила и Одељење за завичајну збирку и легате на којем годинама предано ради заједно са колегицом Тијаном Бежанић (а на овом месту свакако треба подсетити и на њихове претходнике, пре свега на Марију Орбовић), одељење које је свакако једно од најбољих у српским оквирима, а могло би изаћи на црту и много већим градовима и земљама. Чачани су се досетили како да на интелегентан и користан начин дохакају мање брижним штампарима,

а потом и издавачима у избегавању обавезе достављања локалног обавезног примерка. Они су, наиме, организовали изложбу/манифестацију Штампана реч и тако „натерали“ локалне штампаре и издаваче да се практично надмећу у испуњавању ове законске обавезе. Све то је, наравно, пропраћено бочним културним и књижним догађајима, као и наградама које су, показало се, између осталог, савршена „шаргарепа“. „Настојање библиотекара да власнике приватних фирми којима је штампање књига неретко било успутна и слабо исплатива делатност убеди како је публикација достављена завичајном одељењу знатно више од *дужносној* примерка и додатног издатка, заиста се може сматрати својеврсном културно-просветном мисијом“, закључује ауторка.

**Татјана Домазет, Наташа Петровић и Драган Стојменовић** заступљени су радом *Индустијско наслеђе Бора: од завичајног фонда до Европееане*. Ово је добар пример креативног приступа на завичајном фонду, изласка из зграде библиотеке и зарањања у старе фотографије једног рударско-топионичарског басена на чијем дну се пронађе и покоји „златни грумен“, који се затим и додатно обради и избруси тако што се нађе на једном великом и важном европском порталу, видљив читавој планети. Пример је дакако и плодотворне сарадње колегиница из Народне библиотеке Србије и колеге једног од најбоље устројених и највидљивијих завичајних фондова у Србији. А свакако је пример спајања локалног и универзалног, на општу ползу свих, савршене „конекције“ аналогног и дигиталног.

**Емилија Димовска и Андреј Анђић** аутори су чланка духовитог наслова *Тезаурус завичајних недоумица* у коме су изнели проблеме с којима су се суочавали у изради апликације за обраду књига, некњижне грађе и серијских публикација КНП, доцније и апликације *kraljevcani.rs* а све у склопу развоја и унапређења рада на Завичајном фонду краљевачке Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“.

Мој општи утисак с одржаног саветовања јесте да је оно показало какав је тренутак у ком се налазимо кад су у питању завичајни фондови. Да смо као струка оманули јер нисмо успели да се наметнемо друштву, односно законодавцу и натерамо га да обавезу постојања или оснивања завичајног фонда у свакој општинској библиотеци и законски озваничи, и отуда, осим тога што се звучно лепо уклапа, реч *револти* у наслову овог текста. Да у Србији постоје (а тако је вавек било и биће) одређени, сасвим пристојан, број завичајних фондова и њихових посленика који раде како треба и на које се мирне душе може угледати. Да је Програмски одбор саветовања (чији сам члан био) имао непријатан посао проглашавајући прилично велики број радова неодговарајућим и непримереним нивоу саветовања, из чега је могао закључити да је данас превише оних који мисле да је библиотекарство „мачји кашаљ“, да је довољно напабирчити неколико цитата и искомпилирати нешто туђих мисли, показујући ноторно непознавање

проблема и литературе на задату тему, те тако скупити неколико бодова и помоћи се тог фамозног стручног звања. Можда смо и ми сами криви за то што многи завичајни библиотекари и не знају за Смернице за вођење завичајних фондова (које се налазе на сајту Народне библиотеке Србије и Заједнице матичних библиотека Србије), можда је требало урадити више на популарисању тог акта.

С друге пак стране, показало је да су на саветовању били заступљени и легати, стара и ретка библиотечка грађа, завичајна периодика, завичајна библиографија, историјат завичајног фонда, нормативне базе података и тезауруси, локални обавезни примерак, електронска и дигитализована грађа, завичајно издаваштво, сарадња с институцијама културе, дакле готово сви послови и све што је везано за један завичајни фонд. Испоставило се и да се на саветовању могло чути много тога новог, да су се могли направити нови увиди у послове завичајног библиотекара, нови проблеми с којима се они данас сусрећу, те да је чачанско саветовање постигло свој циљ и да се може сматрати успешно обављеним послом.



